

Vizuální řeč ovladačů a sdělovačů obráběcích strojů v Československu z let 1947–1990

Ing. Eva Fridrichová

Vedoucí práce: doc. Ing. arch. Jan Rajlich

Ústav konstruování

Fakulta strojního inženýrství

VUT v Brně

Prezentace DDiP, FSI VUT v Brně

11. 10. 2017

Osnova

- Úvod
- Přehled současného stavu poznání
- Analýza a zhodnocení poznatků na základě rešerše
- Vymezení cíle práce
- Výsledky práce
- Diskuze
- Závěr

Úvod

- Vývoj provozní grafiky na ovládacích panelech obráběcích strojů TOS z let 1947–1990
- Provozní grafika je nedílnou součástí informačního a ovládacího systému strojů a zařízení
- Motivací byla dosud nezmapovaná oblast provozní grafiky obráběcích strojů jako součást průmyslového designu

Klíčová slova

Design, grafika, symboly, ovladače, sdělovače, historie, obráběcí stroje

Přehled současného stavu poznání

Nalezené podklady

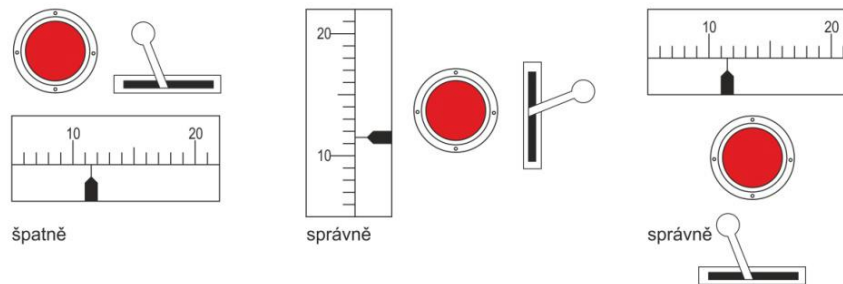
- Provozní grafika strojů
- Normy
- Historie TOS

Přehled současného stavu poznání

Provozní grafika strojů

KŘIVOHLAVÝ, Jaro, Jiří SEDLÁK a Jiří VOBORSKÝ. **Základy psychologie a fyziologie práce: Sdělovače.** Ostrava, 1965, 127 s.

JOHÁNEK, Tomáš. **Technická estetika a kultura strojírenských výrobků.** Praha: SNTL, 1965, s. 100-170. (strany 100-170 konstrukce ovládačů a jejich účelná volba, vztah mezi sdělovači a ovládači)

KRÁL, Svatopluk. **Automatizace a její vliv na práci designéra.** Sborník podnětů k realizaci. Praha: UTRIN, 1976, s. 24-31.

Přehled současného stavu poznání

Provozní grafika strojů

ŠMÍD, Miroslav. **Význam barvy v práci průmyslového designéra.** Sborník č. 12. Praha: UTRIN, 1977, s. 100.

KUBÍK, Jaroslav. **Hygienické aspekty při konstrukci a obsluze strojů.** *Průmyslový design: odborný časopis pro celostátní rozvoj průmyslového designu.* Praha: Institut průmyslového designu, 1978, č. 9, s. 12-16.

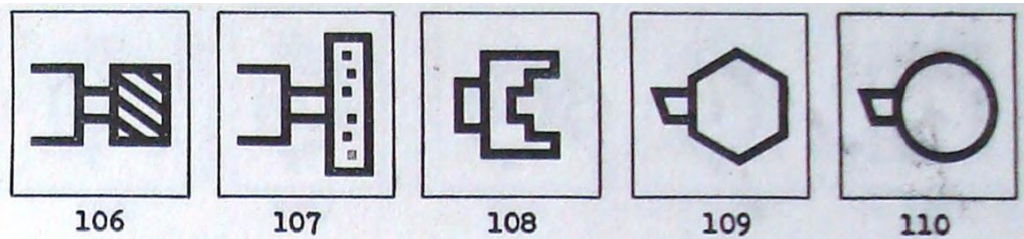
PALEČEK, Miloš. **Informační systém člověk - stroj.** *Průmyslový design: odborný časopis pro celostátní rozvoj průmyslového designu.* Praha: Institut průmyslového designu, 1979, č. 4, s. 2-5. 31-33.

Přehled současného stavu poznání

Provozní grafika strojů

PALEČEK, Miloš. **Optoelektronické prvky - nový trend ve vývoji ovladačů a sdělovačů.** *Průmyslový design: odborný časopis pro celostátní rozvoj průmyslového designu.* Praha: Institut průmyslového designu, 1980, č. 4, s. 31-33.

ŠMÍD, Miroslav. **Grafický design technologických symbolů a značek.** *Průmyslový design: odborný časopis pro celostátní rozvoj průmyslového designu.* Praha: Institut průmyslového designu, 1979, č. 8, s. 24-27.

VINTEROVÁ, M. a J. STRAKOVÁ. **K rozlišitelnosti grafických symbolů.**

Průmyslový design: odborný časopis pro celostátní rozvoj průmyslového designu. Praha: Institut průmyslového designu, 1979, č. 10, s. 24-27.

Přehled současného stavu poznání

Provozní grafika strojů

POKORNÝ, Bohuslav, Miloš PALEČEK a J. KRULIŠ. **Využití barev při kódování informací.** *Průmyslový design: odborný časopis pro celostátní rozvoj průmyslového designu.* Praha: Institut průmyslového designu, 1980, č. 1, s. 14-15.

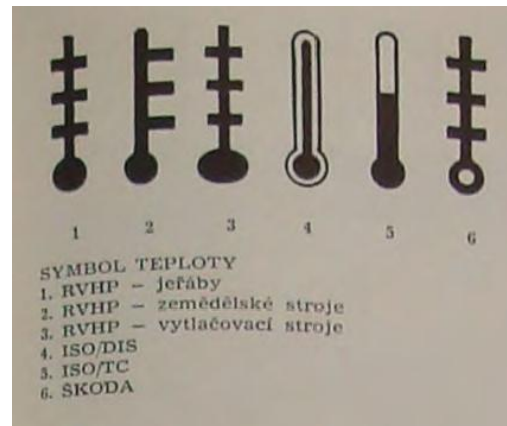
KLIVAR, Miroslav. **Technologická grafika.** *Průmyslový design: odborný časopis pro celostátní rozvoj průmyslového designu.* Praha: Institut průmyslového designu. 1980, č. 3, s. 10-15.

Přehled současného stavu poznání

Provozní grafika strojů

ŠMÍD, Miroslav. **Design strojírenské grafiky.** *Průmyslový design: odborný časopis pro celostátní rozvoj průmyslového designu.* Praha: Institut průmyslového designu, 1982, s. 6-9.

URBAN, Vladimír a Vladimír GLIVICKÝ. **Informační a bezpečnostní barvy, symboly a značky.** Příručky práce. 1983, 92 s.

Přehled současného stavu poznání

Normy

ČSN ISO 2972. Číslicové řízení strojů: Symboly. Praha: Federální úřad pro normalizaci a měření, 1993.

- Nahradila předchozí Oborovou Normu 20 0032 z roku 1984
- Uvedené symboly a znaky jsou určeny pro počítačové řízení
- Starší verze normy nebyly dohledány

ČSN ISO 14617-4. Grafické značky pro schémata: Část 4: Ovládače a související zařízení. Praha: Český normalizační institut, 2003.

- V tabulce pro manuální ovládače jsou uvedena schémata všech druhů ovladačů
- Dále jsou zahrnuty automatické akční členy (prvky k využití zpracované informace)
- Předchozí norma pochází z roku 1999, tedy po zkoumaném období

3.8 Korekce

Relativní vzdálenost, která je aplikovaná k danému programu na jednu nebo více os a způsobí posunutí v těchto osách pouze ve smyslu určeném znaménkem před hodnotou udávající velikost posunutí.

Používá se pro označení funkcí korekce, zejména pro příslušnou změnu všech strojních dat o danou hodnotu s ohledem na rozdílnost rozměrů nástrojů.

3.9 Paměť

Používá se k označení funkcí, v kterých jsou uloženy prvky nebo informace při vstupu nebo vykonání systémem stroje. Symboly mohou být použity jak pro data, tak pro komponenty nebo řezné nástroje.

3.10 Záměna

Užívá se se symboly označujícími prvky, které mají být zaměněny.

5 Manuálně ovládané ovládače

5.1 Značky základní povahy

POZNÁMKA Vykład/interpretace značek dvou paralelních akčních členů viz R681 (5.2.1).

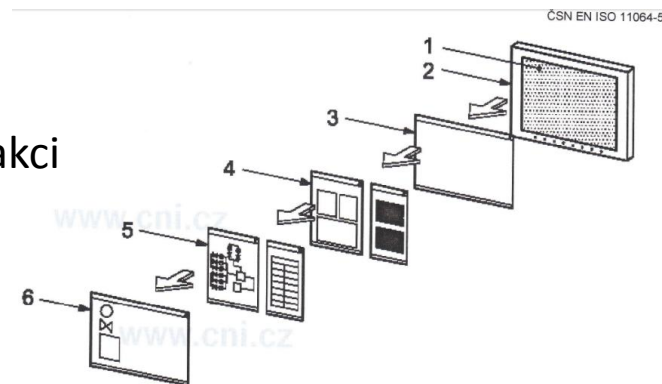
5.1.1	681	.....	Manuální ovládač Viz R682 (5.2.2).
5.1.2	682	[.....	Manuální ovládač ovládaný tlakem Viz R682 (5.2.2) a R683 (5.2.3).
5.1.3	683	].....	Manuální ovládač ovládaný tahem Viz R682 (5.2.2) a R683 (5.2.3).
5.1.4	684	┌.....	Manuální ovládač ovládaný tlakem a tahem Viz R682 (5.2.2) a R684 (5.2.4).
5.1.5	685	└.....	Manuální ovládač ovládaný otáčením Viz R682 (5.2.2) a R685 (5.2.5).

Přehled současného stavu poznání

Normy

ČSN EN ISO 11064-5. Ergonomické navrhování řídicích center: Část 5: Sdělovače a ovládače. Praha: Český normalizační institut, 2008.

- Ergonomická norma se zabývá procesem navrhování, členěním a požadavky pro ovladače a sdělovače při interakci s obsluhou
- Jedná se o evropskou normu bez českých modifikací
- Norma je platná a byla schválena po zkoumaném období

ČSN EN 894-3+A1. Bezpečnost strojních zařízení: Ergonomické požadavky pro navrhování sdělovačů a ovládačů - Část 3: Ovládače. Praha: Český normalizační institut, 2009.

- Ergonomický charakter
- Zabývá se umístěním ovladače vůči obsluze
- Původní verze pochází z roku 2001 a je českou verzí normy evropské

		Volant s klikou		○	○	○	○	●	●	●	
32	Stisk rukou normálový Otáčení > 180°	Rukojeť ve tvaru „T“		●	●	●	●	●	●	●	Vizuální kontrola závislá na poloze
		Tvarovaný třístranný knoflík		●	○	○	○	○	○	○	
		Tvarovaný čtyřstranný knoflík		●	○	○	○	○	○	○	
33	Stisk rukou tangenciální	Vroubkovaný rohový ruční knoflík		○	○	○	○	○	○	○	
		Osmiúhelný rohový ruční knoflík		○	○	○	○	○	○	○	
		Tvarovaný knoflík s vnitřním profilem		○	○	○	○	○	○	○	

Přehled současného stavu poznání

Normy

ČSN ISO 20381. Pojízdne zdvihací pracovní plošiny: Značky pro ovladače a jiná zobrazovací zařízení. Praha: Český normalizační institut, 2010.

- Norma obsahuje základní symboly a znaky nejednotného vizuálního stylu
- Převzaty z různých ISO norem

6.11		Porucha/chybná funkce	ISO 7000-1603
6.12		Teplota	ISO 7000-0034
6.13		Zamknout	ISO 7000-1656

Přehled současného stavu poznání

Historie TOS

Historie výroby obráběcích strojů u nás. Dům techniky ČSVTS. 1980.
98 s.

40 let VÚOSO. Výroční publikace. 1987.

KRÁL, Svatopluk. **Paměť průmyslového designéra strojů aneb Stolní vrtačka ze Svitav.** Z dějin průmyslového designu 1. Rozpravy Národního technického muzea v Praze, NTM, Praha, 1996, s. 53-57.
ISBN 80-7037-052-1.

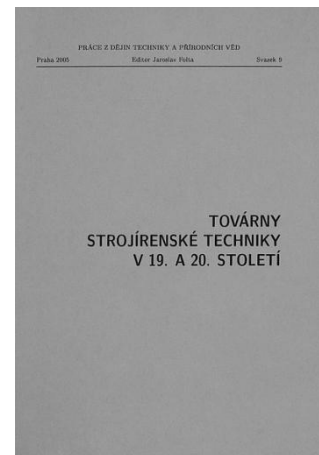
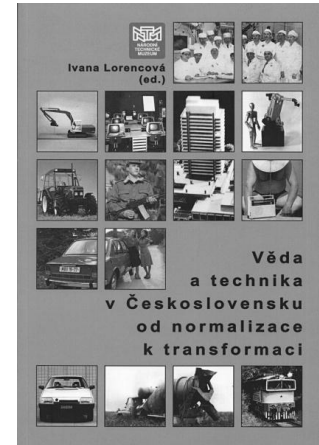
Přehled současného stavu poznání

Historie TOS

FOLTA, Jaroslav a HOŘEJŠ, Miloš. **Továrny strojírenské techniky v 19. a 20. století.** *Práce z dějin techniky a přírodních věd. Praha: Společnost pro dějiny věd a techniky, 2005, 350 s. ISSN 1801-0040.*

TOS Hulín, firemní publikace. 2009, ComArt CZ, s.r.o.

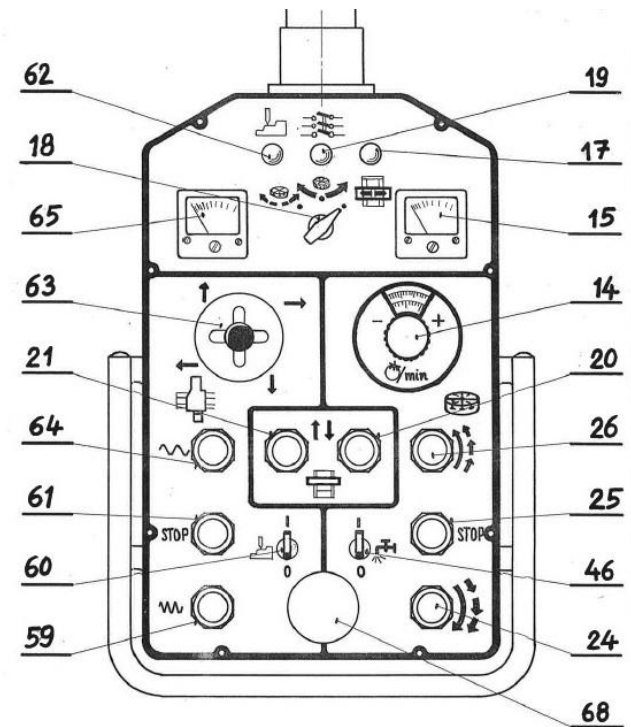
PAULY, Jana Johanna. **Československý strojírenský design mezi roky 1940-1989 aneb od Kováře ke Královi.** s. 105-120. Z publikace: **LORENCOVÁ, Ivana.** *Věda a technika v Československu od normalizace k transformaci.* NTM, 2012.

Analýza a zhodnocení poznatků na základě řešerše

Historie

- 1947 Výzkumný ústav obráběcích strojů a obrábění
- Rada výtvarné kultury výroby
- Institut průmyslového designu (časopis Průmyslový design – odborný časopis pro celostátní rozvoj PD, 1977–90)
- V 70. až 80. letech mnoho československých obráběcích strojů oceněno na Mezinárodním strojírenském veletrhu v Paříži
- Výkresová dokumentace z velké části nedochovaná

Panel SK 12, 1967

(TOS Hulín)

Ovladače a sdělovače

- Návrhy sdělovacích a ovládacích prvků řešeny hlavně VÚOSO konstruktéry a designéry
- Mnoho znaků bylo převzato z dopravního průmyslu
- V 80. letech byly sdělovače doplněny o displeje (Celková koncepce designu kontrolních panelů pozměněna)
- Znaky a symboly se objevují publikacích UTRIN (Ústav technického rozvoje a informací) (Miroslav Šmíd)

(NTM Praha)

Cíl

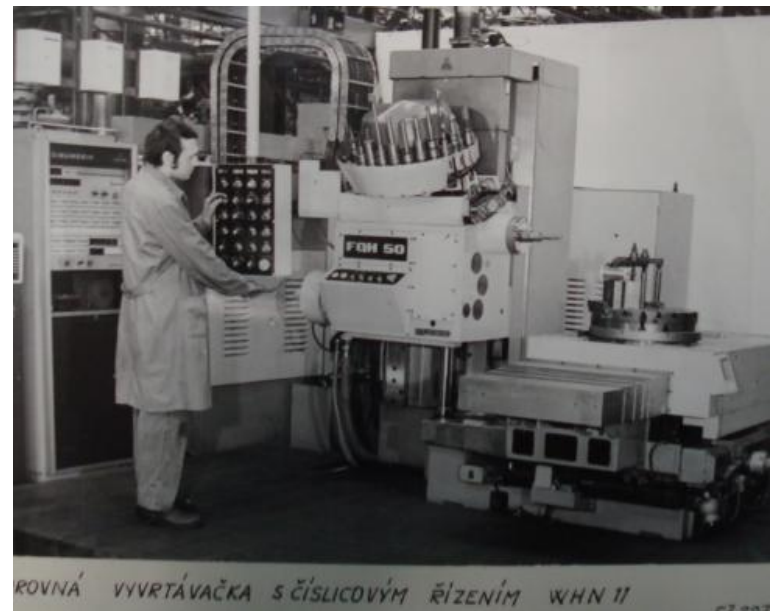
- Geneze ovladačů a sdělovačů na obráběcích strojích TOS v období 1947–1990
- Zařazení do kontextu vývoje informační grafiky
- Zjištění a vyhodnocení vlivu designu na tuto oblast provozní grafiky

Vědecká otázka

Jaký vliv měl design na tvorbu ovladačů a sdělovačů obráběcích strojů výroby TOS v období 1947–1990?

Pracovní hypotéza

Grafika ovladačů a sdělovačů se vyvíjela dle normalizačních hledisek a na tvorbě symbolů se designéři podíleli velmi málo.

(NTM Praha)

Metody

Historická metoda/Obsahová analýza

Soustava poznávacích prostředků k poznání jevu v širších historických souvislostech

Historický výzkum hromadí a hodnotí údaje, které se vztahují k událostem v minulosti

Pomáhá pochopit vývojový proces provozní grafiky a zohlednit tak získané poznatky (v kategorizaci piktogramů)

(Depozitář TM Řečkovice)

Metody

Klasifikační metoda a taxonomie

Popis jednotlivých skupin a podskupin vybraných objektů (symbolů) určených pro zdokumentování.

Roztřídění dle různých vlastností a také pro celkové ucelení poznatků o dané problematice.

Rozhovory

Prostřednictvím zvolených otázek se dovídáme od respondenta o skutečnostech, ze kterých lze doplnit informace o tématu, které zkoumáme.

Svatopluk Král

Metody přístupu a návrhu řešení

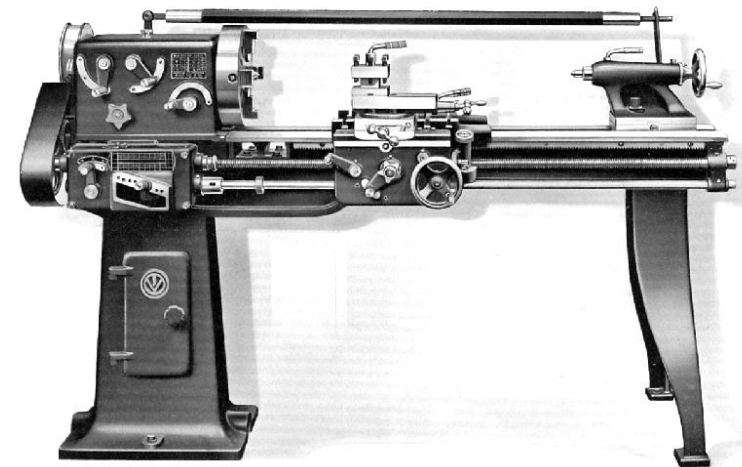
Podklady, dokumentace a konzultace

- TOS Kuřim, TOS Hulín
- Archivní materiály - Výzkumný ústav obráběcích strojů a obrábění (VÚOSO)
- Archivní materiály - Rada výtvarné kultury výroby (1965–1972)
- Archivní materiály - Institut průmyslového designu IPD (1972–1990)
- Národní technické muzeum v Praze, Oddělení průmyslového designu
- Depozitář Národního technického muzea Čelákovice
- Normy – Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě
- Rozhovor se Svatoplukem Králem (VÚOSO) /*1926, Praha, 7. 8. 2015/
- Emailová korespondence s Vladimírem Netrvalem (grafik, TOS)
- Fotodokumentace strojů - VUT v Brně, FSI, Ústav strojírenské technologie
- Fotodokumentace strojů - Depozitář Technického muzea v Brně Řečkovících
- Fotografie strojů z bazarových internetových stránek

Historie výroby

Průmyslová revoluce

- Na našem území poč. 19. století (textilní průmysl)
- První soustruhy 1815 v brněnských podnicích (dovoz z Anglie)
- 30. léta 19. století – výroba obráběcích strojů (Blanenské železářny ve Frýdlantě nad Moravicí)
- Riese-Stallburské strojírny v Terezíně

(lathes.co.uk)

Historie výroby

TOS Hostivař

- dílna Karla Jockela v Praze (1856)

TOS Čelákovice

- 1872, František Volman
- Od roku 1905 výhradně výroba obráběcích strojů
- V roce 1950 závod začleněn do TOS

TOS Varnsdorf

- Konec 19. století – továrna OTTO PETSCHKE a Co
- 1960 reorganizace
- 1984 získává zlatou medaili na MSV Brno stroj WHO 11 NC
- Vysoká úroveň strojů oceněna v letech 1967 až 1977 na veletrzích v Brně, Lipsku a Plovdivu.

(NTM Praha)

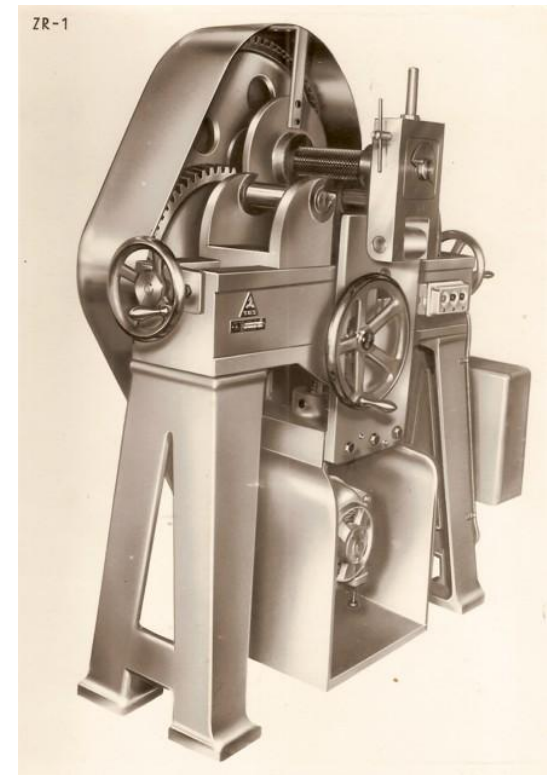
Historie výroby

TOS Kuřim

- 1942 vybudován jako závod Zbrojovky Brno
- V roce 1950 samostatný podnik (připojeny i TOS Lipník, TOS Olomouc a TOS Galanta)
- 1964 automatizované frézky FB (frézka FB 32 V zlatá medaile na Mezinárodním veletrhu v Brně)
- Export Polsko, Dánsko, Norsko, Rakousko, Německo

TOS Hulín

- 1938 firma Elektromotor SKRAT, Leopold Rýznar
- 1948 znárodnění
- 1954 samostatný podnik

(toshulin.cz)

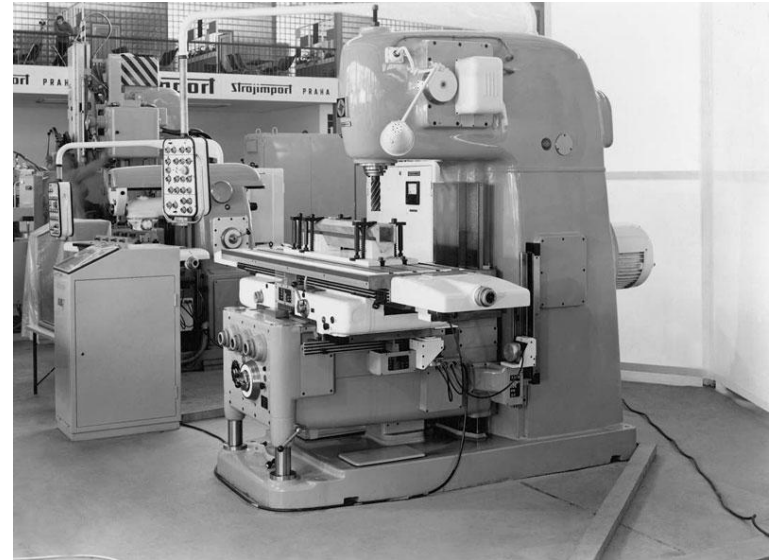
Historie výroby

TOS Lipník nad Bečvou

- Spojení továrny bratří Ordeltů a firmy Pazderka z Vyškova
- 1935 výroba vrtacích strojů

Československé obráběcí stroje ve světě

- V 60. letech byl československý průmysl šestý mezi největšími výrobci obráběcích strojů na světě
- V roce 1977 bylo vyrobeno 17 tisíc obráběcích strojů

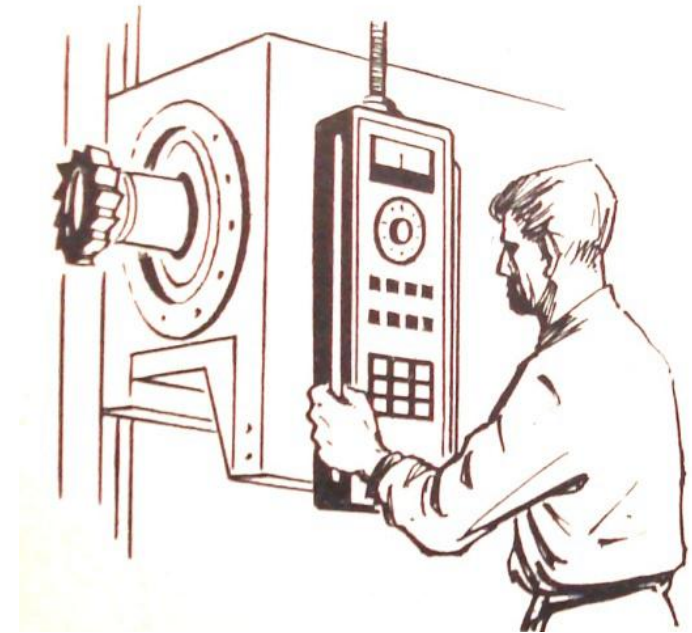

(expodata.cz)

Historie výroby

Továrny strojírenské techniky

- 1945 podniky sdruženy do větších celků
- Jedním z celků byl SPOTOS (Spojené továrny na obráběcí stroje)
- Management podniku SPOTOS vytvořil ochrannou známku TOS (označovala všechny obráběcí stroje, vyrobené v Československu)
- 1958–1965 pro obor výroby obráběcích strojů bylo ustanoveno sdružení národních podniků TOSAN
- 1965 trust Továren strojírenské techniky
- Spolupráce s organizací pro zahraniční obchod Strojimport a. s.

Ilustrace obsluhy panelu

(Pokyny pro navrhování strojů, 1966)

Historie výroby

VÚOSO

- Od roku 1947
- Ředitel Alois Kaňka
- Praha, Na Žertvách 24
- Ústav zajišťoval technický rozvoj v oblasti normalizace, patentové ochrany, průmyslového designu, metrologie a mezinárodní spolupráce
- V roce 1987 měl ústav 445 zaměstnanců
- Zrušen v roce 1994

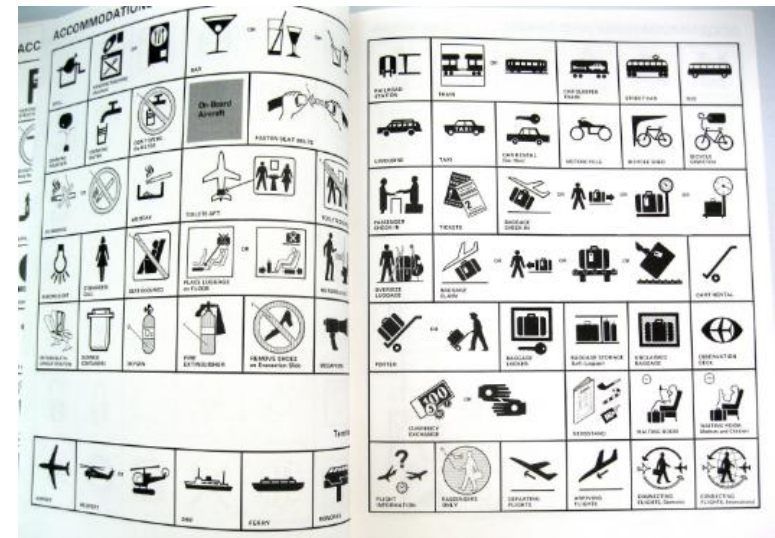
Na Žertvách 24

(Google Maps)

Souběžný výzkum grafiky

Provozní grafika

- Systematická tvorba od 30. let. 20. století
- ISOTYPE (International System of Typographic Picture Education, 1930)
- Piktogramy pro OH 1936, Německo
- Rozvoj antropometrie a ergonomie (The Measure of Man: Human Factors in Design, Henry Dreyfuss, 1967)
- Rozsáhlý katalog symbolů z různých odvětví – Symbol Sourcebook, Henry Dreyfuss 1972

Symbol Sourcebook

(bathuniscienceproject.blogspot.cz)

Souběžný výzkum grafiky

Vizuální řeč a sdělování informací

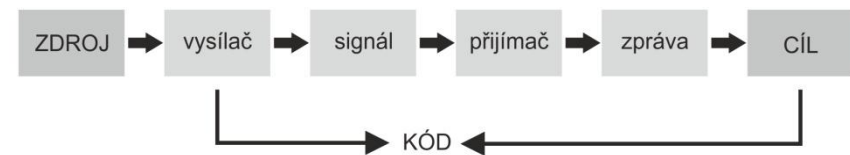
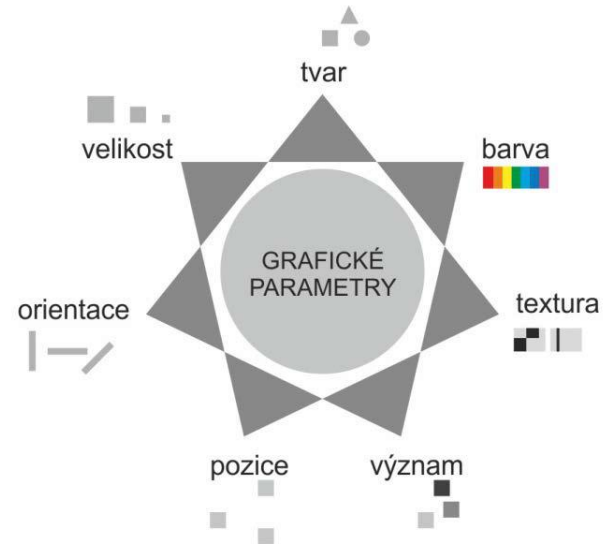
- Optimální typ sdělovače je často odlišný pro jednotlivé způsoby kódování a podmínky čtení
- Volíme mezi číslicemi, písmeny, symboly, kvantitativní (teploměry) a kvalitativní vizualizací a jejich kombinacemi

Instituce

- Institut Průmyslového designu, Ústav technického rozvoje a informací

Souběžná výroba obráběcích strojů

- Škoda Plzeň, MAS (Zlín, Sezimovo Ústí)

Symbole a znaky

Zpracování grafických návrhů

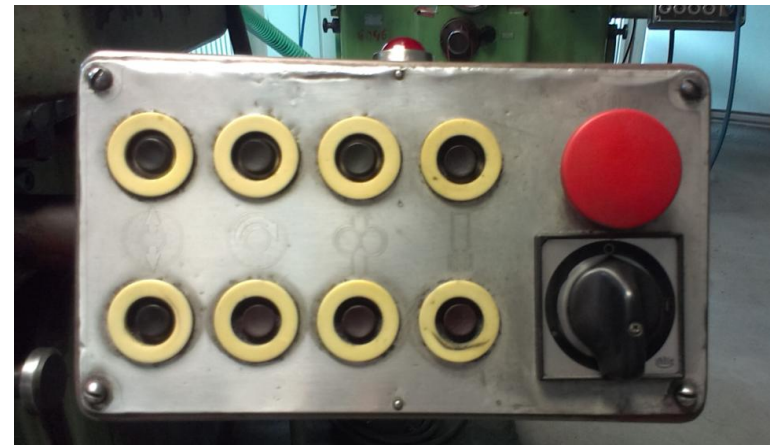
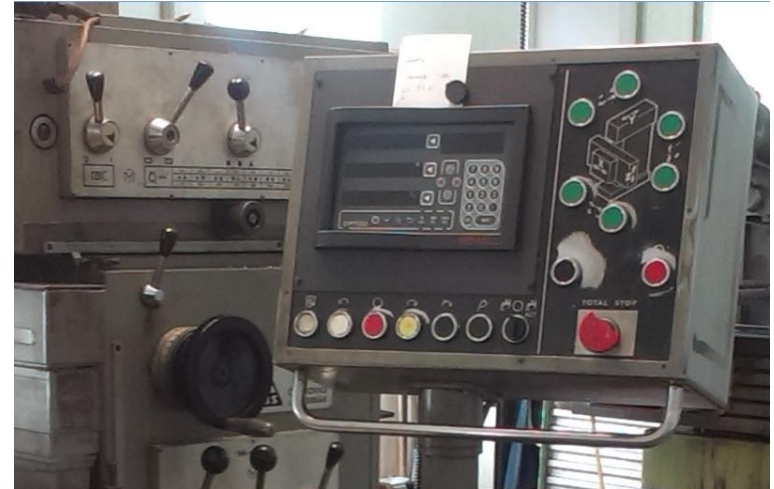
- Čárová grafika
- Umístění symbolů na výkres panelu
- Fotografické a reprodukční procesy
- Štítky na panelech – hliník, plast, nerez

Symbole a znaky na panelech

- Dohodnuté nebo normalizované
- Nové druhy vycházely ze zásad sémiotiky

Barevná úprava a tvar panelu

- Barva číselníků světlejší než deska panelu
- Doporučené seskupení sdělovačů dle tvaru

Symbols and signs

1947–1960

- Místo symbolů uvedeny názvy
- Štítky umístěny pod tlačítka

1961–1970

- Barevně členění a odlišení tlačítek

1971–1980

- Rozšíření symbolů a znaků
- V mnoha případech symboly v malém měřítku

Symbols a znaky

1981–1990

- Integrace obrazovky
- Větší počet tlačítek

Současná produkce

- Náklopné panely
- Podsvícení
- Dvě tlačítka Stop

Symbyly a znaky

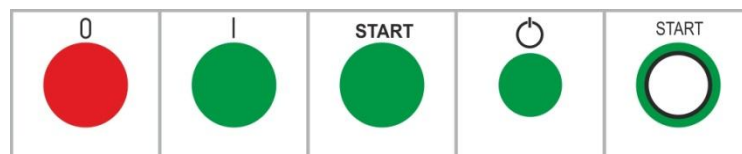
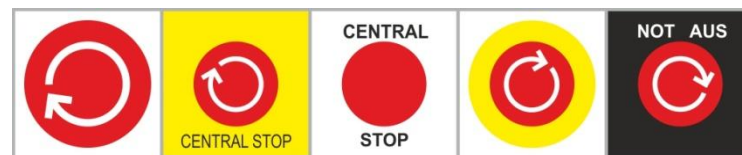
Šipky

- Nejrozšířenější používané symboly
- Vyjádření směru, toku materiálu, funkce

Nejpoužívanější základní symboly

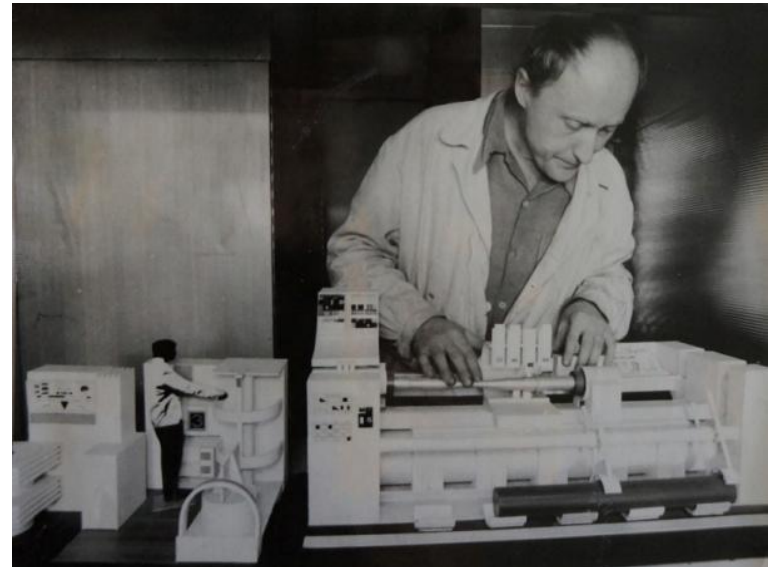
- Central Stop
- Stop, Start
- Osvětlení
- Mazání, Chlazení
- Čerpadlo
- Dopravník

- Posuvy

Symboly a znaky

Spolupráce VÚOSO a TOS při návrzích

- Návrhy strojů rozeslány do všech podniků TOS
- Na návrzích se podíleli také externí designéři z Asociace designérů
- Design ateliér VÚOSO pod vedením Svatopluka Krále
- Spolupracovníci: Marie Fröhlichová, modelář Ladislav Veselý, akademický sochař Pavel Kmoch
- Veletrh Strojimportu 1965 – stroje ve stejném stylu (tvar, barva, ovladače, symboly, logotypy)

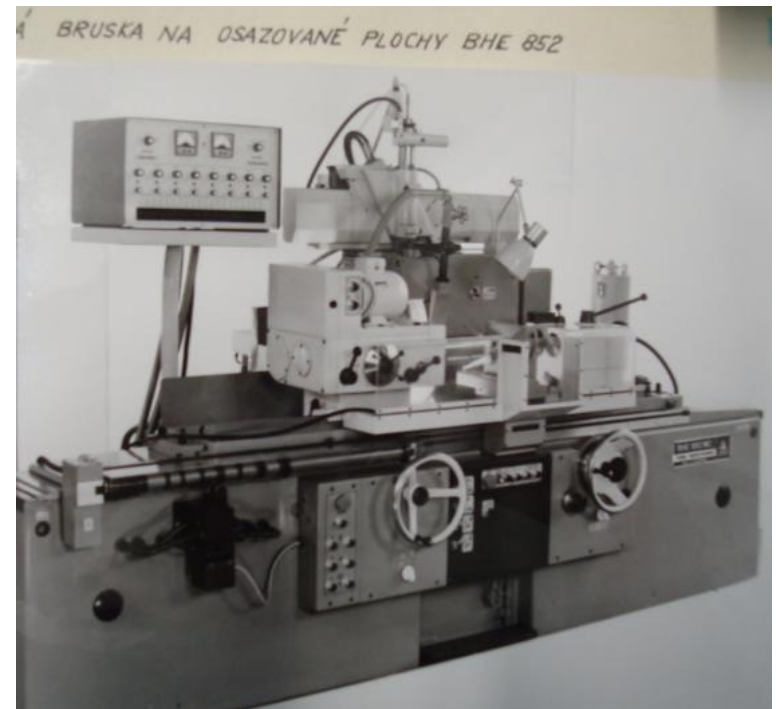
Svatopluk Král při výrobě modelu

(NTM Praha)

Symboly a znaky

Designéři obráběcích strojů

- Tvar: Boris Duda, Karel Kobosil, Josef Lahoda, František Pelikán, Václav Reissner, Pavel Škarka, Miloslav Šindler, Jan Tatoušek
- Grafika: Vladimír Netrval, Petr Tučný, Jiří Rathouský, Ivan Linhart, Pavel Kasík, Bohuslav Míra

(NTM Praha)

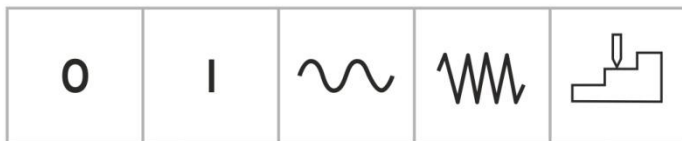
Symbole a znaky

Tabulky s přehledy

- SK 12 a SK 16, TOS Hulín (1967, 1972)
- SKI 16, TOS Hulín (1986)
- SKJ 20, TOS Hulín (1988)

přímocárý pohyb a jeho smysl	přímocárý pohyb a jeho smysl	přímocárý pohyb a jeho smysl	rychlý přímocárý pohyb a jeho smysl	rychlý přímocárý pohyb a jeho smysl
rychlý přímocárý pohyb a jeho smysl	posuv a jeho smysl	posuv a jeho smysl	závit metrický	počet závitů na jeden palec
přímocárý pohyb a jeho smysl	přímocárý pohyb a jeho smysl	přímocárý pohyb a jeho smysl	přímocárý pohyb a jeho smysl	otáčivý pohyb a jeho smysl
otáčivý pohyb a jeho smysl	pootočení	otáčivý pohyb a jeho smysl	pootočení	otáčivý přerušovaný pohyb a jeho smysl
plus	minus	tlačítko STOP	otáčky za minutu	chlazení

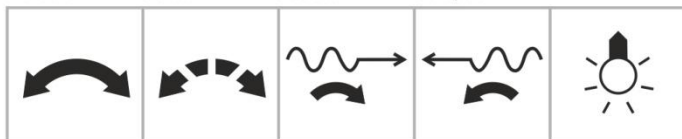
Výsledky práce

stop pohonu start pohonu rychloposuv posuv kopirovací dotyk

přímočarý pohyb směr nahoru přímočarý pohyb směr dolů přímočarý pohyb směr doleva přímočarý pohyb směr doprava otáčky vřetena

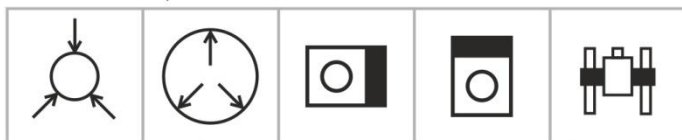
spuštění otáček vřetena pootáčení vřetena posuv/otáčení otočného stolu posuv/otáčení otočného stolu světelná signalizace

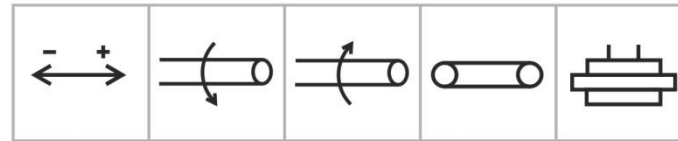
zapnutí rychloposuvu (stejný jako předchozí) zapnutí rychloposuvu (opačný jako předchozí) volba roviny šikmého frézování volba roviny šikmého frézování volba roviny šikmého frézování

kryt korekce otáček upínací desky panel řezání závitů nožem řezání závitů závitníkem

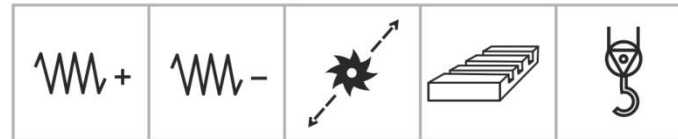
vnější upínání vnitřní upínání boční volba suportu příčnicková volba suportu příčnick

ruční řízení stroje najíždění otáčení vřetena vpravo otáčení vřetena vlevo dopravník třísek brousící vřeteno

přerušovaný posuv trvalý posuv přerušovaný posuv s předlohou trvalý posuv s předlohou panel

zapnutí posuvu ve stejném smyslu zapnutí posuvu v opačném smyslu šikmé frézování v určené rovině otočný stůl světelná signalizace pro přivolání jeřábu

přepínač pro zapojení hlavního motoru přepínač pro zapojení hlavního motoru tlačítko stop posuvů nastavení směru šikmého frézování

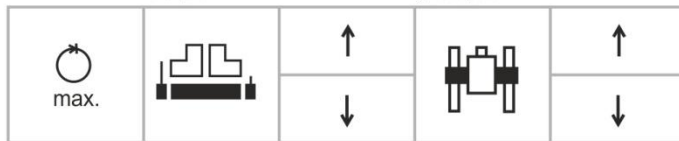
Výsledky práce

stop start hlavní vypínač upínání obrobru uvolňování obrobru

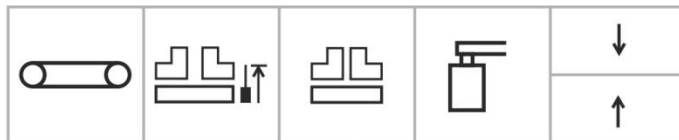
náhon rotačních nástrojů pootáčení/upínání upínací desky vlevo/vpravo přepínač osvětlení stroje vypnuto/zapnuto

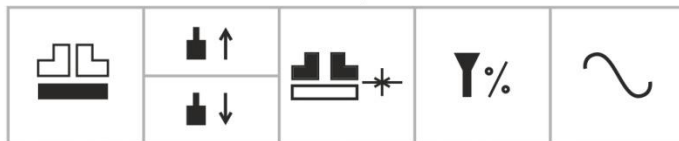
odblokování zvýšení otáček zvedání/spuštění krytu zapnutí příčniku nahoru/dolů

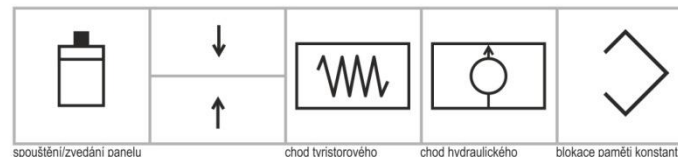
ruční povolení držáku zpevněná revolverová hlava převodový stupeň otáček převodový stupeň otáček převodový stupeň otáček

dopravník třísek ochranné kryty vysunuty chod tyristorového měniče hlavního pohonu přestavování panelu dolů/nahoru

zvedání/spuštění krytů upnutý obrobek korekce otáček upínací desky rychloposuv

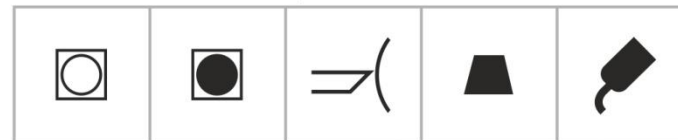
spouštění/zvedání panelu chod tyristorového měniče posuvů chod hydraulického agregátu blokáce paměti konstant stroje

zařazení stupně otáček připojení na síť hlavního vypínače

pohyb vpravo/vlevo spuštění otáček vřetena otáčivý pohyb doprava/doleva centrální zastavení stroje přidavné brousící zařízení

kopírování bočního suportu ve funkci otáčení revolverové hlavy převodový stupeň otáček propojení hřídele a šroubu mazání kluzných ploch suportu

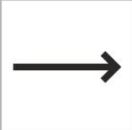

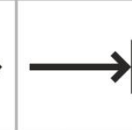
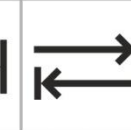
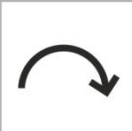
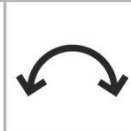
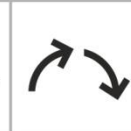
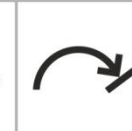
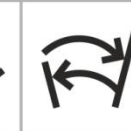

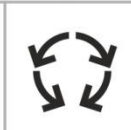

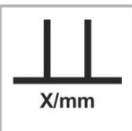

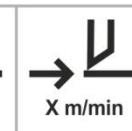
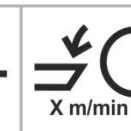

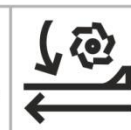
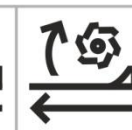

signálka kopírování suportu předvolba řezání čelních spirálových drážek předvolba řezání závitů uzamykací spínač volby panelu

Symbole a znaky

Tabulky s přehledy

- Rozšíření symbolů k normě ČSN 20 0032 (Obráběcí stroje na kovy. Značky na štítky pro obsluhu obráběcích strojů)
- 1979, symboly pro pohyb

směr přímočarého pohybu, nepřerušovaný	přímočarý pohyb, v obou směrech	směr přímočarého pohybu, přerušovaný	přímočarý pohyb, omezený	přímočarý pohyb, omezený a zpět
směr otáčivého pohybu, nepřerušovaný	směr otáčivého pohybu, přerušovaný	otáčivý pohyb, přerušovaný	otáčivý pohyb, omezený	otáčivý pohyb, omezený a zpět
otáčivý pohyb, oscilační	otáčivý pohyb, přerušovaný	posuv	rychlý chod, rychloposuv	počet otáček za minutu X/min
posuv za 1 otáčku X mm/	posuv za 1 minutu X mm/min	normální posuv 1/1	závit pravý	závit levý
dělení stupnice X/mm	zrychlení	zpomalení	řezná rychlost - hoblování X m/min	řezná rychlost - soustružení X m/min
řezná rychlost - vrtání X m/min	řezná rychlost - frézování X m/min	nesousledné frézování	sousledné frézování	smysl otáčení vřetena a soustruhu

Symbole a znaky

Tabulky s přehledy

- Rozšíření symbolů k normě ČSN 20 0032
- 1979, symboly pro pracovní součásti

posuv konika	směr posuvu pinoly	směr pohybu pinoly (konika)	elektromotor	pravoúhelný upínací stůl
kruhový upínací stůl	vřeteno soustruhu	vrtací vřeteno	brusné vřeteno	frézovací vřeteno
univerzální vzkličidlo	revolverová hlava svislá	revolverová hlava vodorovná	elektromagnetická upínací deska - kruhová	elektromagnetická upínací deska obdélníková
vodící šroub	tažná hřídel	vodící plochy	filtr	ozubený převod
soustružnický nůž	držák nože	nástroj řezný, rotační	vřeteno	vřeteník soustruhu
podpora soustruhu	koník	přímocárý pohyb omezený a zpět v úvratí	přímocárý pohyb omezený a zpět s tlumením v úvratí	přímocárý pohyb, a zpět s tlumením v úvratí oslační

Symbody a znaky

Tabulky s přehledy

- Rozšíření symbolů k normě ČSN 20 0032
- 1979, symboly pro obsluhu strojů

dopravní pás	předmět (např. obrobek)	čerpadlo	chladičí čerpadlo	tlakové čerpadlo
mazací čerpadlo	hydromotor	zásobník	plynulé řízení	seřiditelné (ve spojení s dalším symbolem)
sevířít, blokovat, stlačit	uvolnit, odblokovat	sevířít, blokovat, stlačit	uvolnit, odblokovat	brzdít
uvolnit brzdu	automatický cyklus	ruční ovládání	zapnout, start	vypnout, stop
vypnutí/zapnutí	zapnuto, když je tlačítko stisknuté	zámkové tlačítko	urovnávání brusného kotouče	dvoudílná matice sevířena
dvoudílná matice rozevřena	kopírovací dotyk, přijíždění	kopírovací dotyk, odjíždění	měnit rychlost jen při zastavení	měnit rychlost jen při chodu

Výsledky práce

výměna ovládací prvek, panel, pult soustružení kuželů výměna nástroje zpevnění pinoly konika

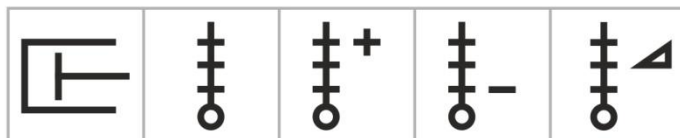
zajištění střížným kolíkem chyba pozor hlavní vypínač chladičí kapalina

osvětlení stroje hmotnost (číselná hodnota v symbolu) těžiště plnění nádržky kapalinou hladina

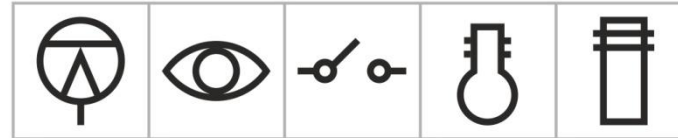
vypouštění kapaliny mazání mazání tlakem dmychadlo sací zařízení

tlak teplota (měření teploty) topení (zvyšování teploty) chlazení (snížování teploty) termostat

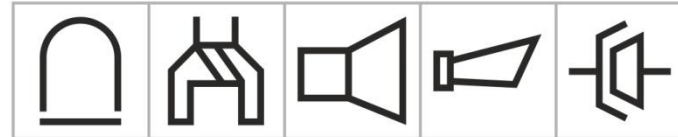
baterie kabina uzavřena hodiny signálka kontrolní světlo měřicí přístroj indikační

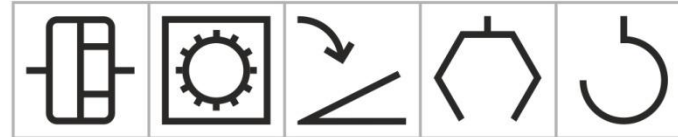
měřicí přístroj čidlo, kontrolní přístroj spínač pístový motor pístový kompresor

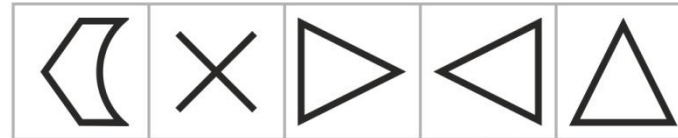
generátor rotační kompresor ventilátor vývěra píšťala

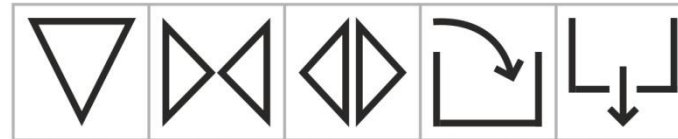
magnet elektromagnet reproduktor houkačka spojka

hydraulická převodovka ozubená převodovka nožní spínač, pedál drapak hák

brzda špatně, vyřadit, zrušit relativní umístění vpravo relativní umístění vlevo relativní umístění nahoru

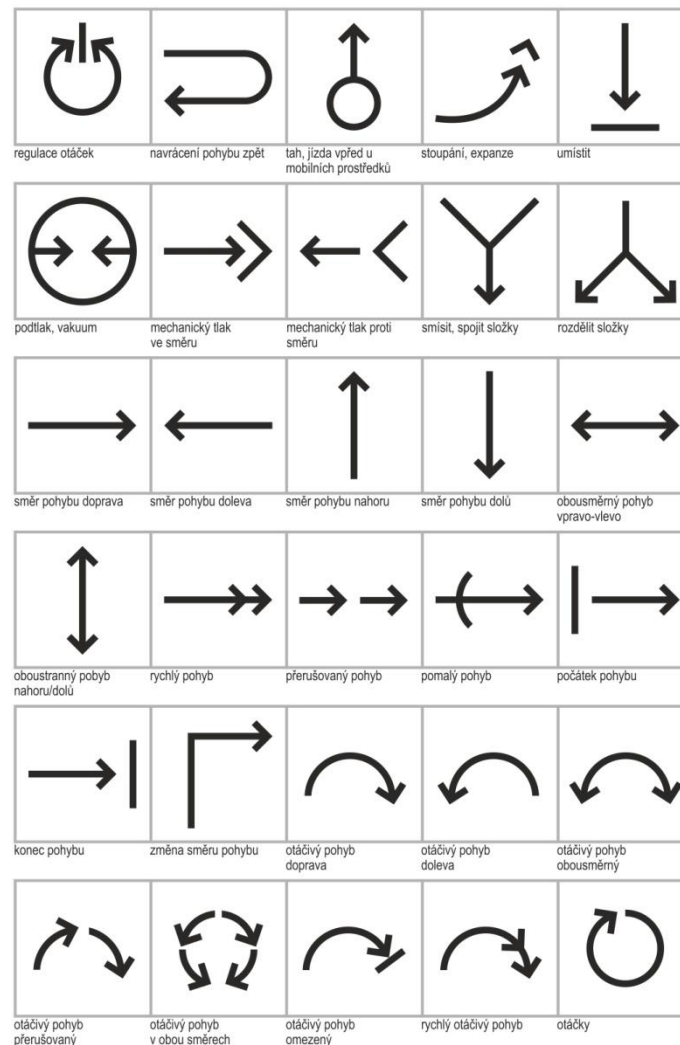
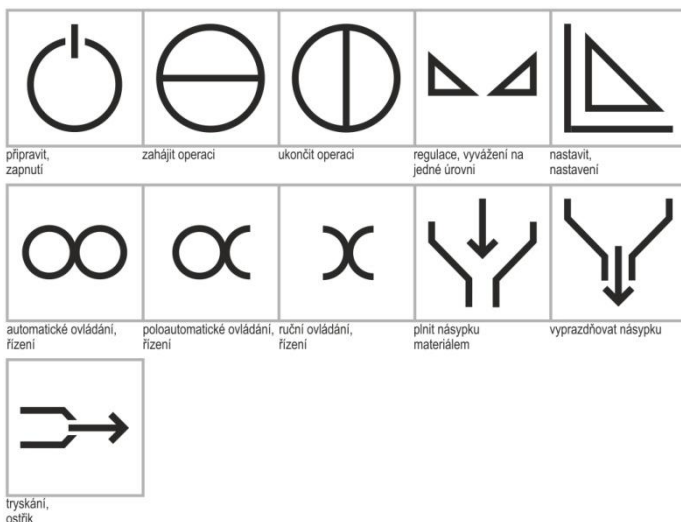

relativní umístění dolů relativní přiblížování oddalování plnit nádobu, zásobník vyprazdňovat nádobu, zásobník

Symbole a znaky

Tabulky s přehledy

- Rozšíření symbolů k normě ČSN 20 0032
- 1979, symboly bezpečností a všeobecné, funkční, šipky pro pohyb

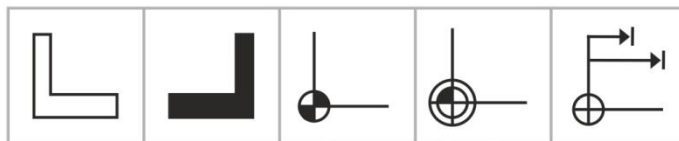
Symbole a znaky

Tabulky s přehledy

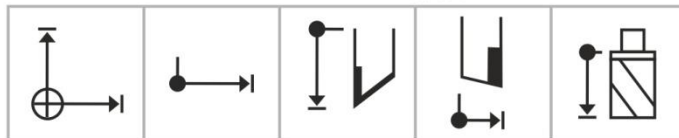
- ČSN 20 0032 (1984)
- Nahrazena stále platnou ČSN ISO 2972
Číslicové řízení strojů, 1993

informační směrová šipka	funkční šipka	program bez funkcí	nosič dat	program s funkcemi stroje
blok	počátek, nulový bod	paměť	záměna	korekce
převíjení pásky vpřed	převíjení pásky vzad	plynule vpřed, bez funkcí stroje	plynule vpřed, s funkcí stroje	vpřed blok po bloku
programový stop	podmíněný stop	vpřed blok po bloku, bez funkcí stroje	vpřed	vzad
vpřed, bez funkcí stroje	vzad, bez funkcí stroje	vpřed, vyhledání hlavní věty programu	vzad, vyhledání hlavní věty programu	začátek programu
konec programu	vpřed, začátek vyhledání programu	konec programu, vrácení na začátek programu	podmíněně vypuštění bloku	ruční vstup informací

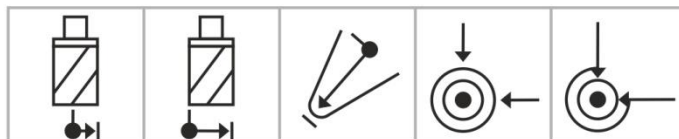
Výsledky práce

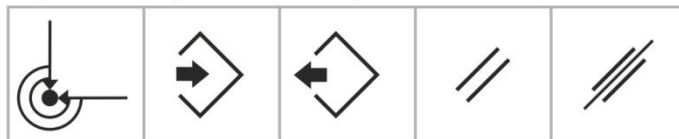
normální řízení osy   zrcadlové řízení osy   referenční bod   základní počátek souřadnic   absolutní program

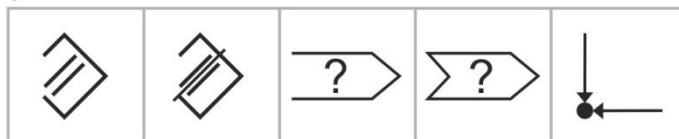
posunutí počátku   korekce   korekce nástroje   korekce nástroje   korekce délky nástroje

korekce poloměru nástroje   korekce průměru nástroje   korekce poloměru zaoblení nástroje   přesnost polohování - hrubá   přesnost polohování - normální

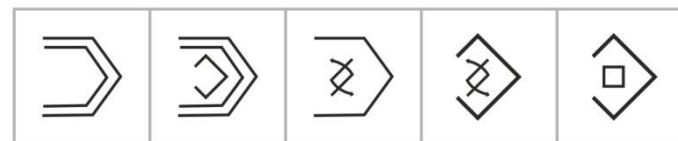
přesnost polohování - jemná   zápis dat do paměti   čtení dat z paměti   znovunastavení   nulování/vymazání

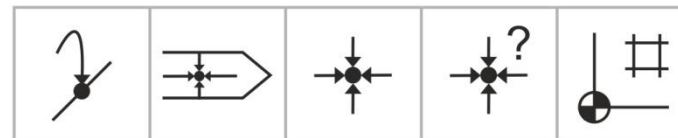
znovunastavení obsahu paměti   vymazání paměti   chyba programu   chyba nosiče informací   poloha nosiče

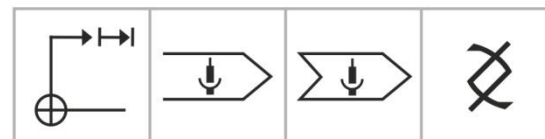
přeplněná paměť   varování před přeplněním paměti   chyba paměti   baterie   paměť programu

podprogram   paměť podprogramu   edice programu   edice dat v paměti   vyrovnávací paměť

návrat na konturu   zadaná poloha   skutečná poloha   chyba polohy   bod souřadnicové sítě

inkrementální program   program z většího zařízení   vstup nosiče informace přes alternativní zařízení   úprava, doplnění, edice

Symbole a znaky

Ukázka vývoje symbolů

- Symbol před rokem 1970
- Symbol Škoda Plzeň
- ČSN ISO 20381 Pojízdné zdvihací pracovní plošiny
- Nově navržená podoba symbolu

Význam symbolu	Starší symbol	Symbole Škoda Plzeň 70. léta 20. století	Norma 2010 CSN ISO 20381	Nově navržený symbol 2015
Zapnout, start				
Vypnout, stop	○	⊖	⊙	⊙
Zapnout/vypnout		⏻	⏻	⏻
Šípka směrová	←	←	←	←
Šípka funkční	←			←
Pozor		!	!	!
Hlavní vypínač	A1	⚡		⚡

Výsledky práce

Význam symbolu	Starší symbol	Symbole Škoda Plzeň 70. léta 20. století	Norma 2010 ČSN ISO 20381	Nově navržený symbol 2015
Uvolnit brzdú				
Ozubená převodovka				
Tlak				
Počet otáček za minutu				
Manuál, návod				
Ruční ovládání, řízení				
Baterie				

Význam symbolu	Starší symbol	Symbole Škoda Plzeň 70. léta 20. století	Norma 2010 ČSN ISO 20381	Nově navržený symbol 2015
Plus, přírustek				
Minus, úbytek				
Teplota				
Chlazení				
Mazání/ olej				
Hladina				
Filter				

Výsledky práce

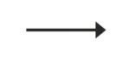

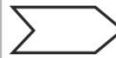

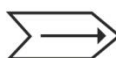

Význam symbolu	Starší symbol	Symboly Škoda Plzeň 70. léta 20. století	Norma 2010 ČSN ISO 20381	Nově navržený symbol 2015
Ovládací prvek, panel, pult				
Přídavný ovladač				
Maják				
Pracovní osvětlení				
Bodový reflektor				
Zamknout				
Odemknout				

Význam symbolu	Starší symbol	Symboly Škoda Plzeň 70. léta 20. století	Norma 2010 ČSN ISO 20381	Nově navržený symbol 2015
Houkačka				
Ventilátor				
Posuv				
Rychloposuv				
Pomalú				
Rychle				
Plynulé řízení				

Symbole a znaky

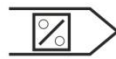
Ukázka redesignu

- Vybraných symbolů z normy ČSN ISO 2972 Číslicové řízení strojů
- Vybraných symbolů z výkresových dokumentací

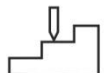
informační směrová šipka	funkční šipka	program bez funkce	nosič dat	program s funkcemi stroje
blok, obrobek	počátek, nulový bod	paměť	záměna	korekce
převijení pásky vpřed	převijení pásky vzad	plynule vpřed, bez funkce stroje	plynule vpřed, s funkcí stroje	vpřed blok po bloku

Výsledky práce

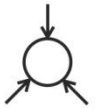

programový stop	podmíněný stop	vpřed blok po bloku, bez funkce stroje	vpřed	vzad

vpřed, bez funkce stroje	vzad, bez funkce stroje	vpřed, vyhledání hlavní větvy programu	vzad, vyhledání hlavní větvy programu	začátek programu

konec programu	vpřed, začátek vyhledání programu	konec programu, vrácení na začátek programu	zápis dat do paměti	čtení dat z paměti

panel	dopravník třísek	kryt	upnutý obrobek	kopírovací dotyk

šikmé frézování v určené rovině	otočný stůl	světelná signalizace pro přivolení jeřábu	korekce otáček upínací desky	brousící vřetení

vnější upínání	vnitřní upínání	boční volba suportu	příčnicková volba suportu	příčník

Shrnutí zjištěných skutečností

Provozní grafika, Design

- Systematická tvorba znaků a symbolů v grafice již od 30. let 20. století
- Vznik oborových norem (základní grafické symboly a znaky)
- Vznik publikací o provozní grafice ve strojírenství ve spolupráci s Ústavem technického rozvoje a informací (UTRIN, 1967)
- Ve spolupráci s Institutem průmyslového designu a Škodou Plzeň vznikla doporučená série grafických symbolů
- Postupem let se stále víc využívaly jen normované symboly – avšak pouze jednotné daným významem ne vizuálním stylem

Vědecká otázka, pracovní hypotéza

Jaký vliv měl design na tvorbu ovladačů a sdělovačů obráběcích strojů výroby TOS v období 1947–1990?

Grafika ovladačů a sdělovačů se vyvíjela dle normalizačních hledisek a na tvorbě symbolů se designéři podíleli velmi málo.

Nepotvrzena.

Panely a jejich grafická úprava symbolů jsou tak rozmanité, že je zcela jisté, že do každého návrhu vtiskl grafik/designér svůj styl. Využil kombinaci zažitých normovaných symbolů a schémat.

Význam výsledků pro teorii a praxi

- Využití podkladů pro rozšíření studijních materiálů v oborech průmyslového designu, historie výroby obráběcích strojů a strojírenských podniků TOS
- Práce obsahuje více než 300 zdokumentovaných znaků a symbolů z oblasti provozní grafiky obráběcích strojů a také ukázkou redesignu a vizuálního sjednocení 80 nových (vše v elektronické podobě)
- Využití má přímou návaznost pro tvorbu nových ovládacích panelů a provozní grafiky, které v současnosti nejsou zcela kvalitně zpracovány
- U mnohých ze současných obráběcích strojů jsou stále využívány zastaralé koncepty ovládacích panelů
- Vytvoření upravené verze normy ČSN ISO 20381 ve spolupráci s Českým normalizačním institutem.

Práce obsahuje

- Zaznamenání daného vývoje piktogramů, design grafiky ovládacích panelů.
  - Roztřídění symbolů dle datace.
  - Rozšíření historických poznatků z tohoto odvětví a doby.
  - Nové poznatky o historickém a návrhovém vývoji grafického designu obráběcích strojů na českém území.
  - Koncentrovaný soubor mezníků a informací, zabývajícím se provozní grafikou na ovládacích panelech a výrobou obráběcích strojů v Československu v daném období 1947–1990.
-
- Vhodnost řešit téma již před 15 lety (dostupnost podkladů).

Děkuji vám za pozornost

Ing. Eva Fridrichová
evafridrichova@seznam.cz

<http://uk.fme.vutbr.cz/>

Otázka oponenta

Usporiadanie ovládačov na paneloch a farebné rozlíšenie plôch pod nimi čerpali zo štúdií a návrhov prístrojových dosiek lietadiel, ktoré majú svoje korene v období II. svetovej vojny. Už v 60. rokoch minulého storočia vznikali v československých podnikoch leteckého a automobilového priemyslu v tomto štýle výtvarne i koncepčne nápadité riešenia (prof. Kovář).

Nestretli ste sa vo svojom výskume s informáciami, či podobné skúsenosti neovplyvnili vedome alebo podvedome aj autorské návrhy ovládačov obrábacích strojov?

Otázka oponenta

Nestretli ste sa vo svojom výskume s informáciami, či podobné skúsenosti neovplyvnili vedome alebo podvedome aj autorské návrhy ovládačov obrábacích strojov?

Zlínské strojírenské závody MAS, Tatra, Škoda Plzeň
Zdeněk Kovář, František Kardaš, Otakar Diblík

Studie pro Tatra, Zdeněk Kovář

(zlin.idnes.cz)

Dílčí modelové studie TOS, 1965

(NTM Praha)

Otázka oponenta

Nestretli ste sa vo svojom výskume s informáciami, či podobné skúsenosti neovplyvnili vedome alebo podvedome aj autorské návrhy ovládačov obrábacích strojov?

L-40 Meta Sokol, 1957

(airliners.net)

L-200 Morava, Otakar Diblík, 1957

(airliners.net)